

XVI. Yüzyıl Sivas'ında OLAĞANÜSTÜ HAMİLELİK VE FİL ATA MİTİ

Yard. Doç. Dr. Faruk Çolak*

Türk destanları, efsaneleri ve halk hikâyelerinde insanın başka varlıklardan hamile kalması motiflerine sıkça rastlanır. Adı geçen anlatmalarda insanın hamile kalması, genellikle dervişin verdiği elmayı¹, nari² veya gökten düşen buz parçası içerisindeki buğdayı³ yiyerek, erkeklikten düştüğü için kocasının kanını yutarak⁴, mukaddes sayılan bir ağaç altında yatıp yuvarlanarak⁵ veya kutsal sayılan bir mekanda Tanrı'ya

* Niğde Üni. Fen-Ed. Fak. fcolak@nigde.edu.tr

¹ Bu konuda bak., Saim Sakaoğlu, “Bey Böyrek Hikâyesinin Bayburt Rivayeti”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, 3-4-5-6, 1966-1969, Ankara 1973; Ali Berat Alptekin, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, Ankara 1997; Ali Berat Alptekin, **Kirmanşah Hikâyesi**, Ankara 1999; Şükrü (Murad) Elçin, **Kerem İle Aşlı Hikâyesi**, Ankara 1949; Ali Duymaz, **Kerem İle Aşlı Hikâyesi Üzerinde Mukâyeseli Bir Araştırma**, Elazığ 1992.; Pakize Erciş(Aytaç), **Asuman İle Zeycan Hikâyesi Üzerinde Mukâyeseli Bir Araştırma**, Ankara 1997. (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi); Aynur Karataş, **Elif İle Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir Çalışma**, Erzurum 1992.(Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi); Esmâ Şimşek, **Arzu İle Kamber Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Çalışma**, Elazığ 1987. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Fikret Türkmen, **Tahir İle Zühre**, Ankara 1983; Ensar Aslan, **Çıldırılı Aşık Şenlik (Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri)**, Ankara 1975; Faruk Çolak, **Şah İsmail Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma**, Kayseri 1994. (Yayınlanmamış Doktora Tezi); Muammer Saraç, **Varaka ile Gülşah ve Cevri Çelebi Hikâyelerinin Epizot Karşılaştırması**, Erzurum 1978;

² Saim Sakaoğlu, “Asuman ile Zeycan Hikâyesi”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, (5) Ekim 1972, 51-81; Pakize Erciş (Aytaç), a.g.e.

³ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi, Cilt I**, Ankara 1989, 56-57; Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin ABC'si**, İstanbul 1999, 130,131.

⁴ Bu konuda bak, Annagülü Nurmehmet, **Göroğlu Türkmen Halk Destanı IV**, 1996, 473.

⁵ Bu konuda bak. Ögel, **Türk Mitolojisi, Cilt II**, Ankara 1995,4.

dua ederek⁶, kartala yalvararak⁷, gül koklayarak⁸, camii veya çeşme yaptırarak⁹, ay ışığı veya güneş ışığına bakarak¹⁰; kartal¹¹, doğan¹², kurt¹³ ve fil¹⁴ gibi hayvanlarla temas neticesi gerçekleşir. Yukarıda sıralanan insanın hamile kalması motiflerinin yanında, hayvanın insandan hamile kalması motifi sadece bir anlatmada karşımıza çıkmaktadır. Türk destanlarından Ergenekon Destanı'nın ilk şeklini oluşturan Göktürkler'in menşe'leri ile ilgili bir efsanede insan dışı bir varlığın (kurt), insandan hamile kalması¹⁵ ile ilgili bu motife göre insan dışı varlık ana, insan ise atadır. Bütün bu motifler göz önüne alındığında Türk destan ve hikâyelerinde hayvanın insandan hamile kalması motifinden çok, insanın insan dışı bir varlıktan hamile kalması motifine sık rastlanılmaktadır ki; bu tür efsanelerde insan anadır. Bu durum ise bizde ata ruhunun daha kutsî olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

Bunların dışında, Türk halk hikâyeleri ve destanlarında doğum ve türeme ile ilgili olduğu için hamileliği de çağrıştıran; ağaçtan doğma¹⁶, mezardan doğma¹⁷, gökten inen yaratıktan türeme¹⁸, kurttan türeme¹⁹,

⁶ Bu konuda bak., Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara 1995, 167; Şükrü Elçin, a.g.e.; Ali Duymaz, a.g.e.; Ali Berat Alptekin, a.g.e.; M. Diler Demirtaş, **Tortum Halk hikâyeleri Üzerinde Bir Çalışma**, Erzurum 1973, 100-113.

⁷ İnan, a.g.e., 119.

⁸ Gülden hamile kalma motifi Nesrgis Hanım Hikâyesinde yer almaktadır. Bu konuda bak., Metin Karadağ, **Erzurum Ve Çevresinden Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerinde Araştırmalar, Cilt II**, Erzurum, 1984, 228. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

⁹ Ramazan Yılmaz, **Derdiyok ile Zülfüsiyah ve Razinihan ile Mahifiruz Hikâyeleri Üzerinde Bir Çalışma**, Erzurum 1979, 40-69,

¹⁰ Ögel, a.g.e., I, 43; Ögel, a.g.e., II, 194; Ali Berat Alptekin-Esma Şimşek, "Türk Destanlarının Motif Yapısı", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'e Armağan**, 65 (Nisan 90), 208.

¹¹ Ögel, a.g.e., I, 597.

¹² Ögel, a.g.e., 594.

¹³ Bu konuda Bozkurt, Türeyiş ve Cengiz Han Destanları ile ilgili kaynaklara bakılabilir. Ayrıca Kuzey Doğu Sibiryadaki iptidai kavimlerin atalarının kurt olduğu ile ilgili olarak bak., Ögel, a.g.e., 44.

¹⁴ **Tam Metin Seyahatnâme, Cilt 3**, (Sad., Mü'min Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1995, 163-165; Osman Şentürk, **Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Folklorik Unsurlar**, Niğde 1999, 80,81(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹⁵ Ögel, a.g.e., 20.

¹⁶ Bu konuda bak. Göç ve Cengiz Han Destanları ile ilgili yayınlar.

¹⁷ Bu konuda bak. Köroğlu Destanının Türkmen varyantı, Ayrıca; Çoruhlu, a.g.e., 36,37.

¹⁸ Yakutların Yaratılış Destanı ile ilgili; İnan, a.g.e., 13.

¹⁹ Bu konuda Bozkurt ve Türeyiş destanları ile ilgili yayınlara bakılabilir.

ağaçtan türeme²⁰, inekten türeme²¹ motiflerine rastlanmaktadır. Ancak bu motiflerde hamilelik olayına doğrudan temas edilmemektedir.

Hamilelik, doğum ve türeyişle ilgili bu kısa girişten sonra esas meselemize gelelim. Yazımızın girişinde kısaca temas edilen hamilelik, doğum ve türeyişle ilgili motiflerin biri hariç diğerleri Türk destan, efsane ve halk hikâyelerinde sıkça rastlanılan motiflerdendir. Ayrıca bu motifler herkesin bildiği sıradan motifler olarak da sayılabilir. Ancak Evliya Çelebi Seyahatnamesinde geçen 16. yy'da Sivas'a günümüzde ise Tokat iline bağlı Turhal'da vuku bulduğu belirtilen anlatmadaki **filden hamile kalma** ve **fil doğurma** motifi bize göre orijinal bir motiftir. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre olay şöyle gerçekleşir:

“Silahtar Kara Mustafa Paşa Sivas valisi iken Turhal nahiyesinden bir grup köy halkı toplu halde paşanın huzuruna gelip bir kutu içinde bir beyaz fil yavrusu getirmişlerdi. Paşaya:

-Sultanım bu filceğizi bizim köyümüzden henüz bakire bir kız doğurdu. Şimdi hakimimiz, kızın babasını, annesini, akrabalarını hapsedirdi. Bu filceğiz de yaşıyordu. Subaşı onu ebeye boğdurdu. Sultanımızdan rica olunur, anlayışlı ağa kulunuzu gönderip, kızı ve annesini hapisten çıkartarak huzurunuzda hakkı yerine getirirseniz, diye rica ettiler. Bütün divanda bulunanlar bu fil çocuğu görüp hayrette kaldılar. Hemen Murtaza Paşa bana (Evliya Çelebi):

-Evliya Çelebi, Bu görevi sana verdim, hepsini divana getirelim, görelim kız oğlan kız ola ve insan oğlundan ola fil doğura. Bu İlâhi sırdır. Tez var, bunu yapanların hakkından gelip divana getir.

Ben bu olmayacak işi duydukta dedim ki;

-Bu kabahati edenin hakkından gel buyurdunuz. Bunu yapan yaptığından sual olmayan Rabbü'l-alemin'dir. yaratma hikmetini göstermek için böyle yapmıştır. Ben kimin hakkından geleyim? Sultanım bu sırrı yaymayınız. Bütün dünyada Osmanlı ülkelerinde kadınlar fil doğurur imiş, diye destan olur. Hemen bu davaya göz yummak gerekir. Bazı musahhihler:

-Sultanım bu işe gözü yılmaz, gaddar biri lazım gelir ki; Allah'tan korkmaya ve fili niçin öldürdünüz, diye bütün köy halkını

²⁰ Bu konuda Oğuz Kağan Destanı ile ilgili yazılara bakılabilir. Ayrıca; Çoruhlu, a.g.e., 127,128.

²¹ İnekten türeme Kırgızlarla ilgili bir yaratılış efsanesinde geçmektedir. Bak., Ögel, a.g.e., 21.

yakalayıp divana getire. Eğer fili öldürmemiş olalar idi, henüz tahta çıkan Sultan Mehmed'e hediye gönderir idiniz, dediler.

Köy halkını, kızı ve akrabalarını getirmek için Mehterbaşı görevlendirildi. Üç günde divana yetmiş kadar kimse getirildi. Önce fili doğuran kızı konuşturdular. Kız.

-Sultanım üç sene önce Hint padişahından Sultan İbrahim Han'a hediye olarak iki fil giderken, götürenler bizim Turhal'da konaklamışlardı. Bütün köy ve kasaba halkı seyretmeye gider. Biz de beş on küçük bir yere gelip, arabalara binerek seyretmeye gittik. "İşte yaklaştık arabalardan ininiz." dediler. Giderken yanımızdaki kadınlar. "Allah Allah !" diye söylemişlerdi. Ben de "Amm hani fil?" deyip ileri vardım. Beş direk üstünde bir kara dam gördüm. Bir direği kımıldanıyordu. "Ana hani kılıcın diyerek yine ilerledim. Orada duranlar: "Bre kız ileri varma!" dediler. Bir de gördüm ki; o kara büyük dam yürüdü. Bir şey beni kapıp havaya kaldırdı. Karanlık bir yerde kaldım. "Meded Hay" diye feryat edip dört bir yanım çıplaklandım. Elim ayağım ısıcak ete yapışıyordu. Bir saatten sonra gördüm ki beni bir şey alıp dışarı attı, aydınlığa bıraktı. Aklım başımdan giderek üç saat cansız yattım. Beni alıp eve getirdiler. Onu biliyorum ki günden güne karnım şişip üç yıldan sonra bu fili doğurdum, bir ay yaşadı. Sonra ebe kadın Subaşı ağasıyla fil oğlumu öldürdü. Bu hakkım hak eyle, diye feryat etti.

Turhal, İncebazarı köy ve ovası halkı aynı şeyleri söylediler. Murat Paşa yetmiş kişiyi zincire vurup hapsetti. Yirmi günde yirmi bin kuruş alıp, fil yavrusunu da tuzlayarak İstanbul'a gönderirim diye sakladı."²²

Kısmen düzeltilerek verilen yukarıdaki metinde geçen **filden hamile kalma** ve **fil doğurma** motifleri üzerinde durulması gereken bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Adı geçen motifleri bir de Türk Edebiyatı ve mitolojisi açısından ele alalım.

Türk Edebiyatında fil etrafında teşekkül eden unsurlar oldukça azdır. Türklerin Budizm dini ile temasları neticesi fil ile ilgili bazı değerlendirmeler ve benzetmeler edebiyatımıza girmiştir. Bununla bağlantılı olarak dilimizde fil kelimesi yerine "yanggan, yangga, yagan, yaan" kelimeleri kullanılmıştır. Bu kelimelerden yagan ve yaan aynı zamanda büyük oğul anlamında kişi adı olarak kullanılmıştır.²³ Bundan başka fil Türk edebiyatında, güçlülük ve büyüklük sembolü ile yük

²² Tam Metin Seyahatname, 163-165.

²³ Ögel, a.g.e.,II, 542,543.

hayvanı olarak da kullanılmıştır. Türk masallarında ise karşımıza yabancı bir motif olarak çıkmaktadır.

Fil motifinin Türk mitolojisinde yer bulması Budizm'in bazı Türk boyları arasında yayılması neticesi gerçekleşmiştir. Fil, doğu mitolojilerinde güç, kuvvet, yiğitlik, ihtişamın ve zikredilen hasletleri bünyesinde barındırmasından dolayı da kraliyet sembolü olarak kullanılmıştır. Filin, özellikle de beyaz filin yukarıdaki hasletleri sembolize etmesi ile ilgili olarak Hint mitolojisinde pek çok efsane teşekkül etmiş ve bu efsaneler Budizm'e ait metinler olarak kabul edildikleri için din yoluyla kolayca diğer milletlere geçmiş, daha sonraki aşamada ise millî motifler olarak kabul edilmişlerdir. Filin Türk mitolojisindeki durumu ile ilgili olarak da aynı şeyleri söylemek mümkündür. Bahse konu efsanelerden bir kısmı Buda ile ilgilidir. Bu efsanelerden birisi şöyledir:

“Yaklaşık MÖ 563-483 tarihleri arasında yaşayan Buda, hayatıyla ilgili eski metinlere göre Sayka ülkesinin başkenti Kapilavastu'da bulunan Lumbini Koruluğun'da dünyaya gelmiştir.

Budist mitolojiye göre, Buda olmadan önce böyle büyük bir kişi olabilecek olgunluğa erişebilmek için, birkaç başka hayat devresi yaşamıştır. Bu hayat devrelerinin önemli bir bölümü de hayvan bedeninde gerçekleşmiştir. Ancak Buda olma zamanı yaklaştığında, o bir insandır. Sumedha olarak Buda olmaya karar verir ve sonra da bu an gelir. Sakya kralı Suddhodana'nın karısı Mahayama'nın döl yatağına, hortumunda kutsal lotus çiçeğini taşıyan beyaz fil şeklinde girmiştir.”²⁴

Yukarıda verilen iki efsane metni karşılaştırılacak olursa arada çok büyük benzerliklerin olduğu hemen göze çarpacaktır. Bu benzerliklerden ilki **babasız doğum** motifidir ki; bu motif -babasız doğum- Türk mitolojisinde zaten var olan bir husustur. Kaldı ki; Hz. İsa'nın doğumu bu motifin başka din ve kültürlerde de bulunabileceğinin işaretidir. İkincisi ise **filden hamile kalma** motifidir. Bu motifin Hint mitolojisi ve Budizm kaynaklı olduğu yukarıda verilen ikinci efsane ile ortaya çıkmaktadır. Üçüncü motif ise her iki metinde de ortak olan **filin kutsal sayılması** meselesidir ki; bu da Budizm tesiri ile ortaya çıkmış bir inanıştır. Yani filden hamile kalma motifi ile doğrudan ilgilidir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bakire bir genç kızın fil yavrusu doğurması, meselenin Murtaza Paşa'ya aksetmesi, Murtaza Paşa'nın fil bebeğin ilâhi sırrın bir göstergesi olduğunu söylemesi ve bakire kızın hamile kaldığı filin Hint padişahından Sultan İbrahim Han'a hediye gönderilen fillerden

²⁴ Çoruhlu, a.g.e., 194.;

birisinin olması meselesi; anlatılan efsanenin Hint mitolojisi ve Budizm’de kuvvetli bir yere sahip olan kutsal fil inanişından geldiğini ve yine anlatılan efsanenin gerçekten yaşanmış bir olay olduğu fikrini kuvvetlendirmek, olayı dinleyen insanlarda kuvvetli bir gerçeklik duygusu uyandırmak için uydurulmuş olduğunu gösterir. Gerek Türk mitolojisinde, gerekse Türk edebiyatında bu motifin haricinde, fil ile ilgili herhangi bir inaniş veya motife rastlamak mümkün değildir. Kaldı ki; efsane olmanın en önemli özelliklerinde birisi olan tarihî bir zaman ve mekana oturma meselesine metinde harfiyen riayet edilmiş ve efsane zaman olarak Sultan İbrahim Han zamanına ve mekan olarak da Turhal’ın İncebazarı köyüne oturtulmuştur.

Türk mitolojisi, edebiyatı ve inaniş sisteminde fil ile ilgili benzer bir başka anlatının yer almamış olması, adı geçen motifin Hint mitolojisi kaynaklı olduğu fikrimizi doğrulamaktadır.